

АКТУЕЛНАТА СОСТОЈБА ВО РЕГУЛИРАЊЕТО НА НАЦИОНАЛНИОТ ПАЗАР НА ПРИРОДЕН ГАС

проф. д-р Зорица Силјановска
ФОН Универзитет - Скопје
zorica.siljanovska@fon.edu.mk
М-р Круме Цикоски,
dzikoskikrume@yahoo.com

Апстракт

Во последниве неколку децении, на глобален план, севкупниот развој наметна потреба од изнаоѓање и употреба на енергенси кои треба да бидат економични, при тоа, нивната употреба да резултира со зголемена продуктивност и да се води грижа истите да не се штетни за човекот и животната средина. Во таа смисла се смета дека природниот гас како енергенс во голема мера ги задоволува овие услови. Актуелизирањето на прашањата поврзани со природниот гас и согледувањето на бенефитот од него иницираше зголемување на потребите од страна на потрошувачите, а сето тоа заедно ја засили потребата од нормативно регулирање на оваа област кај националните законодавства во државите. Со самиот почеток на користење на природниот гас се појавува потребата од организирање на пазар на природен гас и негово регулирање, односно правно нормирање на условите и односите помеѓу субјектите инволвирани во овој пазар. Развојот на пазарот на природен гас е насочен кон унапредување на постоечките услови и веќе воспоставените правила. Развојот на пазарот на природен гас во секоја држава-членка и држава-кандидат за членство во Европската унија директно е условено со имплементација на директивите и регулативите на Европската унија кои се однесуваат на оваа област и чија крајна цел е создавање на отворен пазар.

Клучни зборови: *пазар на природен гас, регулирање, Закон за енергетика, директиви, регулативи*

THE ACTUAL STATE IN THE REGULATION OF THE NATIONAL NATURAL GAS MARKET

PhD Zorica Siljanovska

FON University - Skopje

zorica.siljanovska@fon.edu.mk

M.Sc. Krume Djikoski

dzikoskikrume@yahoo.com

Abstract

In the last few decades, globally, the overall development has created the need of finding and using energy fuels that should be economical and their use to result in increased productivity, taking care they are not harmful to people and the environment. In this regard, it is considered that natural gas as an energy fuel greatly satisfies these conditions. The actualization of natural gas related issues and the perception of its benefits have initiated an increase in the consumers needs and all this together has strengthened the need of normative regulation of this field in the national legislations in the countries. With the very beginning of using natural gas, the need to organize and regulate the natural gas market arises, that is, normative regulation of the terms and relations between the entities involved in this market. The development of the natural gas market is aimed at improving the existing conditions and the already established rules. The development of the natural gas market in each member-state and candidate country for EU membership is directly conditioned by the implementation of the directives and regulations of the European Union relating to this field and whose ultimate goal is to create an open market.

Keywords: *natural gas market, regulation, Energy law, directives, regulations*

Дефинирање на природниот гас и пазарот на природен гас

Природниот гас денес е едно од најважните гасни горива и еден од најважните енергенси. Неговиот состав претставува смеса на јаглеводороди, од кои доминира метанот со количина од над 90% во споредба со другите составни гасови. Благодареејќи на фактот што главната состојка е метанот, во споредба со останатите фосилни горива има најмал коефициент на емисија на јаглерод диоксид по единица ослободена енергија и затоа се смета дека природниот гас е еколошко гориво. Според најзастапената дефиниција која се сретнува во приписите кои го регулираат пазарот на природен гас, природниот гас е смеса на јагленоводороди, во која главна состојка (компонента) е метан во гасна состојба, кој се добива од земјата во природна состојба или заедно со течни јагленоводороди.

Пазарот на природен гас се дефинира како организиран начин на купување и продавање на природен гас врз основа на понудата и побарувачката, со примена на услови и постапки пропишани со закон.

Со оглед на наведеното, природниот гас не треба да се сфати единствено како енергенс, туку како основа од која произлегува сложен пазар кој претставува област која во себе ги апсорбира производството, преносот, снабдувањето и потрошувачката.

Улогата на државата во регулирањето на пазарот на природен гас и создавањето на услови за негов развој

Улогата на државата во регулирањето на пазарот на природен гас е неопходна за да се воспостави и одржува систем на стандардни мерки од законодавна, извршна и контролна природа, кои ги спроведуваат надлежните државни институции и учесниците на пазарот со цел да може да се стабилизира и прилагоди постоечкиот систем на променливи услови. Потребата од регулација произлегува од текот на општествените процеси во една држава и од обврските од склучените меѓународни договори.

Објективна можност за да пристапи државата кон регулација се појавува кога се постигнува одредено ниво на развој и концентрација на производството и капиталот. Неопходноста која ја претвора оваа можност во реалност е растот на проблемите и тешкотиите кои треба да ги реши законодавството.¹

Државата, пред се, треба да биде независна од било какви влијанија во процесот на регулација. Во реалноста можат да се јават отстапувања бидејќи најчесто има борба за влијание меѓу различни групи на интерес, лобирањето може да биде широко распространето, може да има случаи на корупција и слично. Сепак, учеството на државата во регулирањето треба да функционира според правилата, а не според исклучоците.

Улогата на државата во регулирањето на пазарот на природен гас треба да постигне ефикасност на целите преку што значително влијае на создавањето на услови за негов развој. Законодавството треба да биде ефикасно средство за решавање на проблемите на различни нивоа и елиминирање на пречките за остварување на слободен пазар на природен гас. Најзначајното, како и за се друго, е обезбедување на поволна средина во која што владеењето на правото е загарантирано.

Државата преку законодавството треба да го олесни брзиот раст на гасниот сектор, кој вклучува обезбедување на основа за соработка во прекуграничната трговија, стабилна и предвидлива средина која ќе дава поттик за инвестирање во секторот, олеснување на бирократските процедури за започнување и водење на бизнис, да овозможи има конвертибилност на валутата при стабилен и предвидлив валутен курс и каматна стапка, како и пристап до локалното и меѓународно финансирање.

¹ Според: <https://www.ukessays.com/essays/economics/role-of-the-state-in-a-market-economy-economics-essay.php>

Во најдобар случај, треба да бидат јасно поставени и институционализирани следните прашања кои се сметаат како значајни за развој на пазарот на природен гас: сигурност во снабдувањето, отворање на конкурентен пазар, обврска за јавна услуга и заштита на потрошувачите, независен регулатор, транспарентни правила за тарифи, правила за пристап, оперативни правила за управување со системите за пренос и дистрибуција на природен гас, механизми за разрешување на спорови, техничка безбедност и друго.

Државите кога пристапуваат кон меѓународни договори или сојузи, или пак се членки, неминовно е да ја поминат фазата на прифаќање и имплементирање на обврските, пред се, во националните законодавства. Карактеристично за државите-членки на Европската унија и државите кандидати за членство е обврската за имплементација на актите донесени од институциите на Европската унија во сопствените национални законодавства.

Она што е важно во однос на државите апликанти за пристапување и државите кандидати за членство во Европската унија е напредокот во усвојувањето на *acquis communautaire*.² Во случајот со нашата држава, треба да се има во предвид дека согласно аспирациите за членство во Европската унија на 9 април 2001 година во Луксембург е потпишана Спогодбата за стабилизација и асоцијација со Европските заедници и нејзините земји членки (кратенка: ССА)³ која претставува постојната правна рамка која ги регулира односите со Европската унија. Наведената Спогодба овозможува рамка за политички дијалог и ја зајакнува регионалната соработка, го унапредува проширувањето на пазарите и економските односи помеѓу страните и ги воспоставува основите за техничката и финансиската помош.

Европската унија ја има поставено целта за целосно почитување и проширување на *acquis communautaire*, кое е задолжително за државите-членки, а мора да биде и усвоено и од страна на државите апликанти, односно кандидати за членство во Европската унија. Според секундарното законодавство, *Acquis communautaire* во енергетскиот сектор односно поточно во областа која го опфаќа пазарот на природен гас, се состои од:⁴

- Директивата 2009/73/ЕЗ на Европскиот Парламент и на Советот од 13 јули 2009 година за заедничките правила на внатрешниот пазар за природен гас и со која се укинува Директива 2003/55/ЕЗ,

² „*Acquis communautaire*“ претставува заеднички придобивки на Европската унија во поглед на правата и на обврските на земјите-членки на ЕУ и ги опфаќа сите важечки договори и правни акти. Целосното преземање на *Acquis* е предуслов за членство во ЕУ.

³ Спогодбата за стабилизација и асоцијација со Европските заедници и нивните држави-членки (кратенка: ССА) стапи во сила на 1 април 2004 година, по нејзината ратификација од сите потписници (со исклучок на деловите кои ги регулираат трговијата и трговските прашања кои стапија во сила на 1 јуни 2001 година со посебната Времена спогодба).

⁴ Анекс I - Листа на акти вклучени во “*Acquis communautaire on Energy*”, кој претставува на составен дел на Договорот за формирање на Енергетската заедница.

- Регулативата (ЕЗ) бр.715/2009 на Европскиот парламент и Советот од 13 јули 2009 година за условите за пристап на мрежите за пренос на природен гас и за укинување на Регулативата (ЕЗ) бр.1775/2005,
- Директивата 2004/67/ЕЗ на Советот од 26 април 2004 година за мерките со кои се обезбедува сигурност во снабдувањето со природен гас, и
- Регулативата (ЕУ) бр.347/2013 на Европскиот парламент и Советот од 17 април 2013 година за упатства за транс-европската енергетска инфраструктура.

Актуелната состојба на македонскиот пазар на природен гас

Пазарот на природен гас во нашата држава ги вклучува пазарот на природен гас на големо и пазарот на природен гас на мало. Пазарот на природен гас на мало ја вклучува купопродажбата на природен гас помеѓу снабдувачите со природен гас и нивните потрошувачи кои не се учесници на пазарот на природен гас на големо. Пазарот на природен гас на големо вклучува: пазар со билатерални договори, организиран пазар и тоа пазар ден однапред и пазар на балансна енергија.⁵ Учесници на пазарот на природен гас на големо се: трговците со природен гас, снабдувачите на природен гас, потрошувачите на природен гас што ги исполнуваат условите за самостојно учество на пазарот пропишани во правилата за пазар на природен гас, операторот на системот за пренос на природен гас, операторот на системот за дистрибуција на природен гас, операторот на затворениот систем за дистрибуција на природен гас и операторот на пазарот на природен гас.⁶

Енергетската инфраструктура за природен гас овозможува: увоз на природен гас, пренос и управување со системот за пренос на природен гас, дистрибуција на природен гас, снабдување на природен гас и трговија со природен гас. Нашата држава нема сопствени наоѓалишта на природен гас и поврзана е само со еден главен гасовод при што преку меѓународен коридор целокупната количина на природен гас се увезува од Руската Федерација.

Реалната потреба за регулирање на пазарот на природен гас во нашата држава се јавува со изградбата на првиот магистрален гасовод од Деве Баир до Скопје во деведесеттите години на минатиот век. Од тогаш, пазарот на природен гас е регулиран во сите четири закони за енергетика донесени до сега.

По прогласувањето на независноста, првиот закон со кој се опфатени одредени сегменти кои го сочинуваат пазарот на природен гас е Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.47/1997, 40/1999,

⁵ Согласно член 107 од Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19).

⁶ Согласно член 108 од Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19).

98/2000, 94/2002, 38/2003 и 40/2005). Овој закон со останатите два од 2006 и 2011 година се вон сила.

Важечкиот Закон за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19) е донесен во мај 2018 година. Донесувањето на овој закон е произлезено од потребата за имплементација на т.н. Третиот енергетски пакет, кој пазарот на природен гас го опфаќа со Директивата бр.2009/73/ЕС од 13.07.2009 г. на Европскиот парламент и на Советот во врска со заедничките правила за внатрешниот пазар со природен гас и за укинување на Директивата бр.2003/55/ЕС и Регулативата (ЕС) бр.715/2009 од 13.07.2009 г. на Европскиот парламент и Советот за условите за пристап до мрежите за пренос на природен гас и за укинување на Регулативата (ЕЗ) бр.1775/2005. Како позначајно, со овој закон е опфатено сопственичкото раздвојување, предвидена е постапка за сертификација, а покрај другото, со законот треба да се елиминира каков било судир на интереси помеѓу активностите на производството и снабдувањето на природен гас и електрична енергија од преносот на природен гас и електрична енергија.

Треба да се наведе дека со ратификацијата на Договорот за основање на Енергетската заедница, кој што има за цел да се прошири внатрешниот енергетски пазар на Европската унија на регионот на Југоисточна Европа, преземена е обврска во законодавството да се имплементира *Acquis communautaire* за енергетика каде спаѓа и пазарот на природен гас. Воедно и од Спогодбата за стабилизација и асоцијација произлегуваат обврски за приспособување и обезбедување компатибилност на постоечките и идните закони со оние на Заедницата.

Од аспект на активности во законодавството, земајќи ги во предвид преземените обврски со ратификацијата на Договорот за основање на Енергетската заедница и со потпишувањето на Спогодбата за стабилизација и асоцијација, македонското законодавство континуирано се усогласува се секоја нова директива и регулатива.

Постоечка законска и подзаконска рамка во регулирањето на пазарот на природен гас во македонското законодавство

Пазарот на природен гас во законодавството на секоја држава се регулира со законска регулатива, како и со подзаконска регулатива која произлегува и се донесува врз основа на соодветната законска регулатива. Постоечката законска регулатива во регулирањето на пазарот на природен гас во македонското законодавство го сочинува Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19), додека пак постоечката подзаконска регулатива ја сочинуваат подзаконските прописи кои врз основа на законот за енергетика се донесуваат од страна на субјектите кои имаат такви надлежности утврдени со предметниот закон.

Законската регулатива за регулирање на пазарот на природен гас на природен гас претставува Законот за енергетика. Законот за енергетика е сеопфатен закон кој покрај пазарот на природен гас, ги регулира и другите енергетски пазари и енергетски дејности, работата на Регулаторната комисија за енергетиката и останати прашања од областа на енергетиката.⁷

Целта на Законот за енергетика во однос на пазарот на природен гас е да се обезбеди:⁸

- сигурно, безбедно и квалитетно снабдување со енергија на потрошувачите во согласност со стратешките определби во областа на енергетиката,
- ефикасен, конкурентен и финансиски одржлив енергетски сектор, заснован на начелата на недискриминација, објективност и транспарентност, којшто обезбедува високо ниво на сигурност во снабдувањето со енергија,
- безбедно, сигурно и ефикасно функционирање, одржување и развој на системите за пренос и дистрибуција на заради обезбедување на високо ниво на услуги за потребите на корисниците на овие системи,
- примена на воспоставените меѓународно усогласени правила за прекугранична размена на природен гас, како и соработка на операторите на системите за пренос на природен гас со соодветните оператори од другите држави во рамки на организираниите облици на соработка на операторите,
- сопственичко раздвојување на операторите на системите за пренос и дистрибуција на електрична енергија и природен гас за да се обезбеди нивното работење да биде независно од интересите на нивните сопственици во вршењето на дејностите што се однесуваат на производство, снабдување и/или трговија со електрична енергија и/или природен гас,
- исполнување на обврските за обезбедување на јавна услуга на пазарите на енергија, како и ефективна заштита на правата и интересите на корисниците на енергетските системи, заштита на правата на потрошувачите на енергија и особено на ранливите потрошувачи, и
- заштита на животната средина и ублажување на климатските промени од негативните влијанија при вршењето на енергетските дејности.

⁷ Во Закон за енергетика, со кој е регулиран пазарот на природен гас во нашата држава, се содржани и други енергетски пазари како што се: пазарот на електрична енергија, пазарот на сурова нафта, нафтени деривати и горива за транспорт, пазарот на топлинска енергија и обновливите извори на енергија. Таков случај е, на пример, со Република Србија и Република Бугарија. Додека пак, во одредени држави како што се, на пример, Република Австрија и Република Хрватска постои посебен закон за пазар на природен гас, а ваквите закони најчесто носат назив: Закон за природен гас, Закон за пазарот на природен гас или сличени називи.

⁸ Според член 2 од Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19), во кој се транспонирани одредбите од член 3 ставовите (1), (2) и (3) од Директивата бр.2009/73/ЕС, член 1 став (1) точка (с) од Регулативата (ЕС) бр.715/2009, како и член 1 и член 2 став (1) од Директивата бр.2004/67/ЕЗ.

Важечкиот Закон за енергетика кој е во сила од почетокот на јуни 2018 година, содржи повеќе структурни делови од кои во дел од нив се содржани одредби кои се заеднички за сите енергетски пазари и енергетски дејности, а во дел се содржани одредби кои се однесуваат само за конкретен пазар или конкретна дејност.

Во првото поглавје, насловено како Општи одредби, најпрво се содржани предметот на уредување и целите на Законот за енергетика. Потоа, содржани се дефиниции кои го определуваат знаењето на одделните изрази употребени во законот. Една од позначајните одредби е одредбата која ги утврдува енергетските дејности и која утврдува кои од нив се регулирани дејности, односно за кои од нив вршителите имаат обврска за обезбедување на јавна услуга при вршењето на дејноста. Покрај наведеното, содржани се одредби и за случаите кога е потребно одвоено сметководство, за јавна услуга и за сигурност во снабдувањето.

Второто поглавје е насловено Енергетска политика и во него се содржани одредби за целите на енергетската политика, за обврската за донесување и опфатот на Стратегијата за развој на енергетиката, како и на Програмата за реализација на Стратегијата, за планскиот енергетски биланс, за кризна состојба и за заштита на ранливите потрошувачи.

Третото поглавје се однесува на Регулаторната комисија за енергетика, нејзиниот правен субјективитет, составот, именување на претседател и членови, престанување на мандат на членовите, нејзините надлежности, како и начинот на работа и одлучување. Во ова поглавје се опфатени и подзаконските прописи кои Регулаторната комисија за енергетика е надлежна да ги донесе. Од позначајна важност се и одредбите за постапување по приговори и разрешување на спорови.

Во поглавјето за лиценци содржани се општи одредби во врска со издавањето на лиценци од Регулаторната комисија за енергетика, како и за тоа во кои случаи не е потребна лиценца. Во врска со надлежноста на Регулаторна комисија за енергетика за издавање на лиценци, пропишана е обврската за донесување на правилник за лиценци од страна на Регулаторна комисија за енергетика и елементите кои треба да содржи истиот. Понатаму, содржани се одредби за промена на лиценцата, продолжување на лиценцата, пренос на лиценца, суспендирање на лиценца, одземање на лиценца и престанување на лиценца. Опфатени се и двата т.н. посебни видови на лиценци, привремена лиценца и лиценца за пробна работа. Покрај наведеното, регулирана е и обврската за непрекинато на услугата и случаите кога се дозволени прекини.

Со поглавјето за изградба на нови енергетски објекти, од аспект на пазарот на природен гас, опфатена е постапката за изградба на нови системи за дистрибуција на природен гас.

Поглавјето насловено Пазар на природен гас се состои од пет оддели. Првиот оддел се однесува на Организација на пазарот на природен гас и содржи

одредби за опфатот на пазарот на природен гас на мало и пазарот на природен гас на големо, како и одредби за одредувањето на учесниците на пазарот на природен гас. Вториот оддел се однесува на преносот на природен гас и дел од одредбите содржани во овој оддел се за сопственичкото раздвојување на операторот на системот за пренос на природен гас, за сопственикот на операторот на системот за пренос на природен гас, за сертификацијата, како и за ревизија на сертификацијата. Другиот дел од одредбите во вториот оддел се за надлежностите и должностите на операторот на системот за пренос, планирањето на развој, договорите за пренос за природен гас, надоместоците за пристап на системот за пренос на природен гас тргувањето со правата на капацитети, правилата за балансирање, мрежни правила за пренос на природен гас и за комуникацијата со корисници. Во Третиот оддел уредено е работењето и надлежностите на Операторот на пазар на природен гас. Четвртиот оддел се однесува на дистрибуцијата на природен гас и содржи одредби за должностите на Операторот на системот за дистрибуција на природен гас, планирањето на системот за дистрибуција за природен гас, мерењето на количините на природен гас, мрежните правила за дистрибуција, како и за комбиниран оператор. Со одредбите од петтиот оддел се регулирани должностите на снабдувачите и трговците и потрошувачи со природен гас и правата на потрошувачите во однос на тоа кога можат да набавуваат природен гас од снабдувачи на природен гас, а кога од трговци на природен гас.

Во поглавјето насловено Пристап на трета страна и приклучување на мрежи, опфатена е обврската за пристап и приклучување кон системот за пренос на природен гас или системот за дистрибуција на природен гас, како и случаите кога Операторот на системот за пренос или дистрибуција може да донесе одлука за одбивање на барањето за пристап. Воедно, опфатени се и случаите кога е можно иземање од обврската за одобрување на пристап на трета страна. Покрај наведеното, содржани се и правата и обврските во однос на приклучоците.

Покрај наведените поглавја, Законот за енергетика содржи и поглавје со посебни одредби, поглавје за надзор, поглавје со прекршочни одредби и поглавје со преодни и завршни одредби.

Подзаконската регулатива со која е опфатен пазарот на природен гас произлегува од Законот за енергетика, според кој надлежност за нејзиното донесување имаат Владата, Министерството за економија, Регулаторната комисија за енергетика, Операторот на системот за пренос на природен гас и Операторот на системот за дистрибуција на природен гас. Во наведениот закон се наведени и поединечните подзаконски приписи, како и роковите за нивно донесување.⁹

⁹ Подзаконските прописи кои ги донесуваат наведените субјекти се содржани во одредбите од Законот за енергетика со кои се однесуваат на соодветниот субјект. Во членот 236 од Законот

Владата донесува уредба за критериумите и условите за прогласување на кризната состојба и уредба за критериуми и постапка за доделување на овластување за изградба на директен вод.

Министерот кој раководи со Министерството надлежно за работите од областа на енергетиката, односно со Министерството за економија, донесува правилник за енергетски биланси и енергетска статистика.

Најголем број од подзаконските акти ги донесува Регулаторната комисија за енергетика. Согласно своите законски надлежности, таа донесува:¹⁰

- правилници и методологии за формирање на цени и тарифи за регулирани енергетски дејности,
- правилник за лиценци,
- правилник за начинот и постапката за следење на функционирањето на пазарите на енергија,
- правилник за сертификација на оператор на електропреносен систем и оператор на систем за пренос на природен гас,
- правилник за доделување на статус на затворен систем за дистрибуција на природен гас и комбиниран оператор за пренос и дистрибуција на природен гас,
- тарифни системи за пренос и дистрибуција на енергија и за услугите што ги обезбедуваат операторите на пазарите на енергија,
- правила за постапување по приговори и разрешување на спорови,
- правила за пазар на природен гас, и
- правила за снабдување со природен гас.

Треба да се напомене дека Регулаторната комисија за енергетика е надлежна и за донесување на методологија и критериуми што се користат за оценка на инвестициите и ризиците во проекти за гасоводна инфраструктура коишто се од заеднички интерес на договорните страни и/или учесниците во Договорот за Енергетската заедница.

за енергетика се содржани роковите во кои треба да се донесат подзаконските акти. Со оглед на фактот што во примена е прилично нов закон, кој е во сила од почетокот на јуни 2018 година, во ставот 11 од член 236 пропишано е дека до донесувањето на прописите и одобрувањето на актите наведени важечкиот Закон за енергетика, ќе се применуваат прописите, правилата и актите донесени, односно одобрени во согласност претходниот со Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија” број 16/11, 136/11, 79/13, 164/13, 41/14, 151/14, 33/15, 192/15, 215/15, 6/16, 53/16 и 189/16).

¹⁰ Според член 24, став (1) точка 1) од Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19) во кој се транспонирани член 41 став (1) точка а) и член 41 став (2) од Директивата бр.2009/73/ЕС.

Операторот на системот за пренос на природен гас донесува:¹¹

- мрежни правила за пренос на природен гас,
- правила за балансирање,
- правила за набавка на природен гас за покривање на загубите во системот за пренос на природен гас, и
- правила за доделување на прекуграничните капацитети за пренос на природен гас.

Операторот на системот за дистрибуција на природен гас донесува мрежни правила за дистрибуција на природен гас.

Степенот на усогласеноста на законската регулатива во македонското законодавство со регулативите и директивите на Европската унија со кои се однесуваат на пазарот на природен гас

Со донесувањето на новиот Закон за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19) извршено е транспонирање на Директивата бр.2009/73/ЕС од 13.07.2009 година на Европскиот парламент и на Советот во врска со заедничките правила за внатрешниот пазар со природен гас и за укинување на Директивата бр.2003/55/ЕС, на Регулацијата (ЕС) бр.715/2009 од 13.07.2009 година на Европскиот парламент и Советот за условите за пристап до мрежите за пренос на природен гас и за укинување на Регулацијата (ЕЗ) бр.1775/2005 и на Директивата 2004/67/ЕЗ на Советот од 26 април 2004 година за мерките со кои се обезбедува сигурност во снабдувањето со природен гас. Со тоа одредбите од Законот за енергетика кои го регулираат пазарот на природен гас се усогласени со т.н. Третиот енергетски пакет на директиви и регулативи за енергетика на Европската унија. Обврската произлегуваше од Одлуката од Министерскиот совет на Енергетската заедница од 6 октомври 2011 година за спроведување на Директивата 2009/72/ЕЗ, Директивата 2009/73/ЕЗ, Регулацијата (ЕЗ) бр 714/2009 и Регулацијата (ЕЗ) бр 715/2009 и за изменување на членовите 11 и 59 од Договорот за основање на Енергетската заедница, согласно која државите потписнички на Договорот за основање на Енергетската заедница имаат обврска да го усогласат националното законодавство со Законодавството на Европската унија опфатено со предметната одлука.¹²

¹¹ Според членовите 116, 121, 123 и 124 од Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19), во кои се транспонирани одредбите од член 13 ставовите (1), (2), (3) и (5), член 16 (став (1) и член 25 став (1) од Директивата бр.2009/73/ЕС и член 12 став (2), член 18 став (5), член 20, член 21 ставовите (1), (2), (3) и (4), член 1 став (3), член 2 став (1) точка (13) и член 16 ставовите (2), (3) и (4) од Регулацијата (ЕС) бр.715/2009.

¹² D/2011/02/MC-EnC: Decision on the implementation of Directive 2009/72/EC, Directive, 2009/73/EC, Regulation (EC) No 714/2009 and Regulation (EC) No 715/2009 and amending Articles 11 and 59 of the Energy Community Treaty.

Новиот Закон за енергетика од 2018 година, со кој што и во областа на пазарот на природен гас е извршено усогласување со т.н. Третиот енергетски пакет на Европската унија, вклучува:

- исполнување на преземените одврски со потпишувањето и ратификувањето на Договорот за основање на Енергетската заедница,
- воспоставување ефективен механизам за соработка, меѓусебно известување и координација на активностите во областа на енергетиката помеѓу надлежните органи во државата со соодветните институции и организации на Енергетската заедница,
- воспоставување на ефикасен систем за одлучување по приговори на корисници на енергетски системи и потрошувачи на енергија и разрешување на спорови, и
- независност во вршењето на различни дејности во областа на природниот гас преку сопственичко раздвојување на вршителите на дејностите по примерот на раздвојувањето во електроенергетскиот сектор, преку донесување на програма за усогласеност и назначување на службеник за усогласеност.

Како новина, треба да се наведе дека со новиот Закон за енергетика од 2018 година применет е моделот на сопственичко раздвојување на операторот на системот за пренос на природен гас, како и тоа дека е утврдена обврската за сертификација на операторот на системот за пренос на природен гас и начинот на спроведување на постапката за наведената сертификација.¹³ Во однос на постапката за сертификација, треба да се напомене дека одредени односи при спроведувањето на постапката во кои согласно Директивата бр.2009/73/ЕС е вклучена Европската комисија, се уредени на начин што нејзиното место е заменето со Секретаријатот на Енергетската заедница бидејќи таквите надлежности кои ги има Европската комисија се однесуваат на односите со државите-членки на Европската унија. Според наведениот закон, сопственик на друштвото коешто е оператор на системот за пренос на природен гас треба да е Министерството за економија.

Понатаму, треба да се напомене и тоа дека во новиот Закон за енергетика од 2018 година не е извршено траспонирање за одредени дејности за кои нема услови да се вршат во нашава држава, како што е складирањето на природен гас, бидејќи немаме складиште за природен гас или дејностите поврзани со втечен природен гас (кратенка англ.: LNG), бидејќи нема можности да се вршат истите.

Според официјалниот Годишен извештај за имплементација од 01.09.2018 година објавен од страна на Секретаријатот на енергетската заедница, новиот Закон за енергетика од 2018 година, ги транспонира барањата на Третиот

¹³ Моделот на сопственичко раздвојување на операторот на системот за пренос на природен гас и сертификацијата се пропишани во членовите 109 до 115, како и член 238 од Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/18 и 96/19).

енергетски пакет и го отвора патот кон раздвојување на сопственоста и сертификација на операторот на системот за пренос на природен гас.¹⁴ Исто така, и во друг извештај изготвен од Секретаријатот на Енергетската заедница, содржано е дека нашата држава со усвојувањето на Законот за енергетика во 2018 година, го има транспонирано релевантниот *acquis* за природен гас од Третиот енергетски пакет.¹⁵ Но, овие оценки се однесуваат само на исполнувањето на обврските за транспонирање, а не и на понатамошната примена на имплементираните законски решенија.

Заклучок

Самото континуирано усогласување на законските одредби кои се однесуваат на пазарот на природен гас со новите директиви и регулативи на Европската унија не е доволно за да се постигне ефикасен развој. Овој процес за да биде успешен, потребно е да биде пропратен со утврдување на спроведливи мерки кои одговараат на постоечкото ниво на развој и кои се остварливи со цел да се постигне повисоко ниво на развој, бидејќи не секогаш сите решенија се остваруваат во целост. Со други зборови, формалното исполнување на основните барања произлезени од директивите и регулативите за нивно транспонирање во националното законодавство, не може да се смета за успешен процес кој треба да го подобри пазарот на природен гас.

При пристапувањето кон имплементација директивите и регулативите мора да се има во предвид дека истите се темелат на состојбите и искуствата од државите-членки на Европската унија кои претежно имаат развиени пазари на природен гас кои функционираат повеќе од половина век, а кај некои држави-членки дури и повеќе од еден век. Ова е од особена важност од причини што македонскиот пазар на природен гас е нов пазар кој е мал и е во фаза на развој. Со оглед на ваквата состојба, не може да се смета дека секое решение кое е наменето за пазар со високо ниво на развој би можело успешно да се спроведе и во пазар кој е со пониско ниво на развој. Затоа, при процесот на транспонирање, треба да се размислува дека понекогаш е оправдано да се пристапи кон одредени отстапувања кои го дозволуваат самите директиви и регулативи.

Најголем приоритет кој произлегува од новиот Закон за енергетика од 2018 година е самото спроведување и финализирањето на соодветниот модел за раздвојување на операторот на системот за пренос на природен гас. Ова треба да отвори нови можности за развој на мрежата и пазарот и да ја зајакне меѓусебната поврзаност со соседните држави, во согласност со задолжителните мрежни правила на Европската унија. Сепак, се чини дека во реалноста

¹⁴ Annual Implementation Report, Energy Community Secretariat, 1 September 2018, pg.104.

¹⁵ The State of Gas Market Integration in the Energy Community, Special report for the CESEC High Level Group Meeting, Energy Community Secretariat, Sofia, 29 June 2018, pg.6.

тешко е спроведлива новата законска рамка која треба да обезбеди потполно сопственичко раздвојување ГА-МА АД Скопје како оператор на системот за пренос на природен гас, со што треба да се обезбеди целосна самостојност на операторот, која што е неопходна за развојот на системот за пренос на природен гас. Ваквата констатација произлегува од фактот што законскиот рок од една година е изминат на 05.06.2019 година, а на повидок нема резултат од пропишаното законско решение. Оттука, поради надминување на законски утврдениот рок, можеби треба да се пристапи кон соодветно изменување и дополнување на постоечкиот Закон за енергетика со што треба да се воспостават цврсти и недвосмислени обврски, како за операторот на системот за пренос на природен гас така и за субјектот кој врши енергетска дејност поради која треба да се изврши сопственичкото раздвојување. Поради овој факт се поставува прашањето дали функционирањето на пазарот на природен гас во нашата држава се заснова на транспарентна и недискриминирачка основа и тоа во случаи кога националното законодавство со досегашните донесени закони за енергетика било усогласувано со европските директиви и регулативи.

Земајќи во предвид дека важечкиот Закон за енергетика е донесен пред две години, сеуште е рано да се согледа во целост ефикасноста и ефективноста од неговата примена, а со тоа и потребата да се извршат конкретни изменувања и дополнувања на законските и подзаконските прописи, освен одредени изменувања и дополнувања во однос на постапката за сопственичко раздвојување и сертификација на Операторот на системот за пренос на природен гас. Дополнително на тоа, поради фактот што станува збор за нов пазар кој е во фаза на развој и сеуште е мал поради малиот број на вршители на енергетски дејности и потрошувачи, одредени делови од донесените прописи сеуште не можат да се применат во целост, а поради тоа не може да се утврди дали истите се применливи или е потребни нивни понатамошни изменувања и усогласувања со измените на пазарот.

Користена литература, публикации, извештаи и прописи:

1. Austvik, O.G.: (2009), EU Natural Gas Market Liberalization and Long-term Security-of-supply and –Demand, Berlin, Berliner Wissenschafts Verlag GmbH;
2. Correljé, A.: (2016), The European natural gas market, Current sustainable/ renewable energy reports 3, pages 28-34.
3. Energy Community Secretariat: (2017), The Energy Community Legal Framework - 4th Edition, Vienna, Energy Community Secretariat;
4. Energy Community Ministerial Council : (2011), D/2011/02/MC-EnC Decision on the implementation of Directive 2009/72/EC, Directive, 2009/73/EC, Regulation (EC) No 714/2009 and Regulation (EC) No 715/2009 and amending Articles 11 and 59 of the Energy Community Treaty.

5. Energy Community Secretariat: (2018), Annual Implementation Report, Vienna, Energy Community Secretariat;
6. Energy Community Secretariat: (2018), The State of Gas Market Integration in the Energy Community - Special report for the CESEC High Level Group Meeting, Sofia, 29 June 2018, Energy Community Secretariat;
7. European Commission: (2018), Quo vadis EU gas market regulatory framework – Study on a Gas Market Design for Europe, Luxembourg: Publications Office of the European Union;
8. European Parliament: (2017), Competition Policy and an Internal Energy Market, Brussels, European Parliament;
9. Директива бр.2009/73/ЕС од 13.07.2009 г. на Европскиот парламент и на Советот во врска со заедничките правила за внатрешниот пазар со природен гас и за укинување на Директивата бр.2003/55/ЕС;
10. Директива 2009/72/ЕЗ на Европскиот Парламент и на Советот од 13 јули 2009 г. за заедничките правила на внатрешниот пазар за електрична енергија и со која се укинува Директива 2003/54/ЕЗ;
11. Директива 2004/67/ЕЗ на Советот од 26 април 2004 г. за мерките со кои се обезбедува сигурност во снабдувањето со природен гас;
12. Директива 2003/55/ЕЗ на Европскиот Парламент и на Советот од 26 јуни 2003 г. за заедничките правила на внатрешниот пазар за природен гас и со која се укинува Директива 98/30/ЕЗ - вон сила;
13. Директива 1998/30/ЕЗ на Европскиот Парламент и на Советот од 22 јуни 1998 г. за заедничките правила на внатрешниот пазар за природен - вон сила;
14. Законот за енергетика („Службен весник на Република Македонија“ бр.96/2018 и 96/2019);
15. - Регулатива (ЕУ) бр.347/2013 од 17.04.2013 г. на Европскиот парламент и Советот за насоките за транс-европската енергетска инфраструктурас и за укинување на Одлуката бр.1364/2006/ЕС и дополнување на Регулативата (ЕЗ) бр.713/2009, Регулативата (ЕЗ) бр.714/2009 и Регулативата (ЕЗ) бр.715/2009;
16. Регулатива (ЕС) бр.715/2009 од 13.07.2009 г. на Европскиот парламент и Советот за условите за пристап до мрежите за пренос на природен гас и за укинување на Регулативата (ЕЗ) бр.1775/2005;
17. Регулатива (ЕЗ) бр.1775/2005 на Европскиот парламент и Советот од 28 септември 2005 г. за условите за пристап на мрежите за пренос на природен гас - вон сила;
18. Спогодба за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европските заедници и нејзините земји членки, („Службен весник на Република Македонија“ бр.28/2001).